

MARCIN KONARSKI
Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie
ORCID 0000-0001-8791-884X

KSZTAŁTOWANIE SIĘ INSTYTUCJI KWATERUNKU WOJSKOWEGO JAKO CIĘŻARU PUBLICZNEGO NA RZECZ OBRONY PAŃSTWA NA ZIEMIACH POLSKICH DO 1939 ROKU

Treść: Wstęp. – 1. Kwaterunek wojska na ziemiach polskich w czasach przedrozbiorowych. – 2. Obowiązek kwaterunku wojska na ziemiach polskich w okresie zaborów. – 3. Obowiązek kwaterunku wojska w Polsce po 1918 roku. – Zakończenie.

Wstęp

Przedmiot niniejszej analizy, pozostaje związany z konstytucyjnym obowiązkiem ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych¹, przy czym te pierwsze mają charakter świadczeń w naturze, zaś te drugie odnoszą się do świadczeń pieniężnych. W doktrynie prawa administracyjnego przyjmuje się, że ciężary (dawniej określane również mianem powinności) publiczne są to obowiązki nakładane na jednostki, będące świadczeniami czegoś na rzecz administracji publicznej². W odróżnieniu jednak od obowiązku płacenia danin

¹ Zob. A. HUCHLA, *Ciężary i świadczenia publiczne a podatki w świetle art. 84 Konstytucji Rzeczypospolitej*, w: P.J. Lewkowicz (red.), J. Stankiewicz (red.), *Konstytucyjne uwarunkowania tworzenia i stosowania prawa finansowego i podatkowego*, Białystok 2010, s. 138-148.

² Zob. S. KASZNICA, *Polskie prawo administracyjne. Pojęcia i instytucje zasadnicze*, Poznań 1946, s. 124.

publicznych, a więc podatków i opłat³, powinności oznaczają obowiązek świadczenia naturalnego, niepieniężnego, na rzecz pewnego określonego celu administracyjnego, przy czym przedmiotem tych ciężarów (powinności) są albo świadczenia osobiste albo świadczenia rzeczowe⁴. Te pierwsze polegają na wykonywaniu pewnych robót, czy pełnieniu pewnych usług obejmujących wszelką pracę ludzką, fizyczną i umysłową, lub też poprzez wskazanie określonych czynności, o różnym stopniu ogólności. Natomiast te drugie polegają na dostarczeniu administracji pewnych rzeczy do użytkowania lub zużycia, a więc na dostarczaniu na rzecz konkretnego przedsięwzięcia o charakterze publicznym środków rzeczowych⁵.

Tak rozumiane obowiązki publiczne mają swoją wielowiekową tradycję i są mocno zakorzenione w obowiązujących na ziemiach polskich nowożytnych regulacjach prawnych. Jak zobaczymy niżej obowiązki te odnosiły się głównie do dostarczania rekruta, środków transportowych, żywności, obowiązku budowy fortyfikacji, naprawiania dróg i mostów, oraz najbardziej nas interesującego z punktu widzenia niniejszych rozważań – kwaterunku wojska⁶.

³ Zob. A. KRZYWOŃ, *Podatki i inne daniny publiczne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Najnowsze tendencje*, Przegląd Sejmowy 2012, nr 1(108), s. 25-42; D. ANTONÓW, *Cechy danin publicznych w polskim systemie prawa*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G 2016, nr 1, s. 7-22.

⁴ Zob. S. KASZNICA, dz. cyt., s. 124-125.

⁵ Zob. M. SZALEWSKA, *Ciężary i świadczenia publiczne*, w: R. Hauser, (red.), Z. Niewiadomski (red.), A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*. T. 7: *Prawo administracyjne materialne*, Warszawa 2012, s. 520-523.

⁶ Szerzej zob. S.M. ZAJĄCZKOWSKI, *Służba wojskowa chłopów w Polsce do połowy XV wieku*, Wrocław 1958, s. 24-62; T. MENCEL, *Ciężary wojskowe w Galicji Zachodniej w czasie wojen Austrii przeciw Francji w latach 1796-1809*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Nauki Humanistyczne 1974, nr 29, s. 129-137; Z. FILPIAK, *Kwaterunek wojskowy w domach prywatnych Księstwa Warszawskiego. Regulacje prawne*, *Studia Iuridica Toruniensia* 2011, nr 9, s. 215-229; M. KONARSKI, *Powinności podwodowe w świetle przekazu pierwszych sześciu tomów „Volumina Legum”*, *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 2019, nr 2(16), s. 63-86; TENŻE, *Publiczne usługi transportowe w okresie Księstwa Warszawskiego w świetle postanowień dekretu*

Z kolei jeśli idzie o przyczynę leżącą u podstaw zaopatrywania państwa w rzeczy czy usługi w drodze nakładania obowiązku ponoszenia ciężarów publicznych, to tkwi ona w tym, że są sytuacje życiowe, kiedy dla sprostania pewnej potrzebie konieczne jest posiadanie do dyspozycji określonej ilości rąk ludzkich i określonej ilości środków rzeczowych. Wyjątkowość i dynamiczność wspomnianej sytuacji życiowej nie pozwala na szukanie ich, wynajmowanie lub kupowanie. Oznacza to, że takiej potrzebie można jedynie uczynić zadość w drodze zastosowania przymusu, a nie w drodze kontraktu. Zauważyć należy, że dawniej zwracano uwagę w doktrynie prawa administracyjnego na fakt, że w stosunkach między państwem a obywatelami, polegających na tym, że obywatele płacą daniny i uiszczając świadczenia naturalne, osobiste itp. można wyróżnić stosunki obligacyjne. Zgodnie z nim państwo jest wierzycielem, mającym prawo żądać odnośnego świadczenia, a obywatel dłużnikiem. Taki stosunek miałby charakter publiczno-prywatny, bowiem strony nie są równe, gdyż państwo będące wierzycielem posiada władzę. Pogląd ten nie uzyskał uznania, bowiem nie było potrzeby tworzenia tzw. umów publicznoprawnych, gdyż wystarczała konstrukcja aktu administracyjnego⁷.

Zgodnie z powyższą analizą podstawową formą nakładania na podmioty administrowane ciężarów publicznych, których przedmiotem są świadczenia osobiste i rzeczowe, jest zarówno indywidualny

z dnia 22 maja 1810 roku „względem koni i podwód dostarczonych pod transporty i wojskowych”, Czasopismo Prawno-Historyczne 2019, nr 2(71), s. 113-135.

⁷ Zob. W.L. JAWORSKI, *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924, s. 169-171. Por. R. HAUSER, *Stosunek administracyjnoprawny*, w: R. Hauser (red.), Z. Niewiadomski (red.), A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*. T. 1: Instytucje prawa administracyjnego, Warszawa 2010, s. 193-212.

akt administracyjny, jak decyzja administracyjna⁸, jak i alternatywnie może to być akt generalny (rozporządzenie, zarządzenie)⁹.

W dalszej kolejności naszych rozważań dokonamy analizy ewolucji prawodawstwa na ziemiach polskich na przestrzeni wieków w zakresie tak, jak to wyżej określiliśmy, rozumianego ciężaru publicznego, jakim jest obowiązek kwaterunku, a więc jako dostarczania na potrzeby wojska pomieszczeń mieszkalnych.

1. Kwaterunek wojska na ziemiach polskich w czasach przedrozbiorowych

Jak wspomnieliśmy już wyżej, wśród wielu ciężarów publicznych osobistej lub majątkowej natury na rzecz obrony państwa, jakie występowały już w odległej przeszłości, należy zaliczyć jeden z najstarszych i najbardziej uciążliwy z nich, a mianowicie obowiązek kwaterunku wojska. Wspomnijmy tylko w tym miejscu, że jeden z najstarszych znanych nam przykładów ustawowego świadczenia ludności cywilnej na rzecz wojska, względnie dla celów państwowych, stanowi

⁸ Zob. K.W. KUMANIECKI, *Akt administracyjny. Studia nad istotą aktu administracyjnego z uwzględnieniem zasadniczego orzecznictwa austriackiego Trybunału Administracyjnego*, Kraków 1913, s. 1-25; E. ISZERZON, *Moc obowiązująca aktu administracyjnego i domniemanie jego ważności*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1965, nr 1, s. 51-62.

⁹ Z kolei uwagę zwraca na dyskusyjny charakter aktów generalnych nakładających obowiązek świadczeń osobistych i rzeczowych w związku ze stanem kłęski żywiolowej, zob. M. SZALEWSKA, dz. cyt., s. 519. Autorka podkreśla, że akty te, z jednej strony, mają charakter aktów prawa miejscowego (powszechność i obszar obowiązywania), z drugiej jednak nie w pełni odpowiadają kryteriom konstytucyjnym, gdyż do ich stosowania ustawodawca upoważnił nie tylko organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, ale również starostów, którzy formalnie nie są organami powiatu, oraz pełnomocników, których status prawny jest nieokreślony, zob. ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej, *Dz.U.* nr 62, poz. 558. Szerzej na temat istoty i charakteru aktów prawa miejscowego, zob. M. KONARSKI, *Geneza stanowienia prawa miejscowego samorządu terytorialnego. Pierwsza Rzeczpospolita*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2006, nr 2, s. 433-448; TENŻE, *Akty prawa miejscowego samorządu terytorialnego jako źródła prawa stanowionego*, *Studia Prawnicze i Administracyjne* 2010, nr 1, s. 89-114.

pochodząca z czasów starożytnego Egiptu ptolemejska ustawa kwaterunkowa. Posiada ona charakter negatywnego zbioru zasad postępowania, a więc takiego, który został skonstruowany w postaci zakazów i w formie potępienia stosowanych praktyk, co zresztą nie było rzadkością w społeczeństwach o charakterze patriarchalnym, czego przykładem jest najbardziej znany nam dekalog¹⁰. Jak podkreślał F. Smolka, obowiązek dostarczania kwater był świadczeniem niezwykle uciążliwym dla ludności, dotyczącym również klasy uprzywilejowanej, do tego stopnia, że ta broniła się przed tym ciężarem, w każdy możliwy sposób, nawet drogą stosowania przemocy¹¹.

Na ziemiach polskich we wczesnym okresie państwowości obowiązek kwaterunku pozostawał związany z usługami komunikacyjnymi wynikającymi z prawa książęcego¹², a przede wszystkim ze świadczeniami związanymi ze stacjami panującego, a więc z jego podróżami po kraju w celach administracyjnych i wyprawami łowieckimi¹³. Władcy zazwyczaj towarzyszył liczny poczet zbrojny, a także liczni urzędnicy i służba, którym zatrzymując się na odpoczynek w danej wsi miejscowa ludność zobowiązana była dostarczyć kwaterunku, a przede wszystkim wyżywienia. Ze względu na potrzeby wspomnianej licznej grupy dworzan towarzyszących panującemu, niejednokrotnie doprowadzało to do dewastacji zabudowań i ruiny materialnej mieszkańców goszczących władcę wraz z jego świtą.

¹⁰ Zob. F. SMOLKA, *Ptolemejska ustawa kwaterunkowa*, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział 2, Historyczno-Filozoficzny 1935, nr 3(16), s. 354.

¹¹ TAMŻE, s. 338.

¹² Z kolei normy prawne dotyczące *strictae* służby wojskowej, w tym te odnoszące się do kwater wojskowych, regulowane były w szczególności w przywilejach ziemskich oraz statutach i konstytucjach sejmowych. Na normy te zawarte w edyktach, uchwałach sejmowych oraz ordynacjach i artykułach wojskowych zwraca uwagę S. KUTRZEBA, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku*, Kraków 1937, s. 7, 80, 94, 192, 244, 300.

¹³ Zob. K. BUCZEK, *Publiczne usługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średniowiecznej*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 1967, nr 2(15), s. 255-299; M. KONARSKI, *Przyczynek do badań nad publicznymi usługami transportowymi i komunikacyjnymi w dawnym prawie polskim*, Studia Prawnicze KUL 2019, nr 3(79), s. 111-131 i przywołaną tam literaturę.

Uciążliwość tej posługi była na tyle dotkliwa, że niekiedy zwalniano w drodze przywileju świadczenia stacyjne częściowo lub nawet je uchylano¹⁴.

Analizując ustawodawstwo kwaterunkowe na przestrzeni wieków należy podkreślić również, że od końca XVI wieku zagadnienia związane z kwaterunkiem wojsk były nieraz przedmiotem regulacji miejskich artykułów wojskowych, a więc aktów normatywnych dotyczących zasad dyscypliny wojskowej w oddziałach miejskich, które były wydawane bezpośrednio lub z upoważnienia rady miejskiej¹⁵. Karol Łopatecki przywołując przykład gdańskich artykułów wojskowych jako źródła regulacji prawnej w zakresie obowiązku kwaterunku, zwraca uwagę, że kwaterujące u gospodarzy – wzorem holenderskim i szwedzkim wojska – obowiązane były zachowywać się wzorowo. Starano się osiągnąć poprzez wprowadzenie przymusu przebywania w domu w porze nocnej (od 21 zimą do 22 latem), zaś „opuszczanie miejsca zamieszkania było możliwe jedynie na podstawie pisemnego dokumentu oficera”¹⁶. Poza tym zabroniono stosować jakiegokolwiek przemocy w stosunku do wdów, kobiet w ciąży i wychowujących potomstwo oraz dzieci, a także zakazano pijaństwa, pojedynków, bójek i hazardu¹⁷. Wszystkie te postanowienia miały na celu zdyscyplinowanie wojsk stacjonujących na kwaterach i tym samym uniemożliwienie często dewastacji mienia mieszkańców.

W kolejnych wiekach obowiązek kwaterunku wojsk związany pozostaje z ich przemarszami przez ziemie polskie w okresach licznych wojen, głównie XVII wieku. Największym problemem związanym z obowiązkiem dostarczania kwater wojskowych pozostaje ten odnoszący się do licznych rabunków i zniszczeń dokonywanych przez

¹⁴ Zob. A. GAŚSIOROWSKI, *Stacje królewskie w średniowiecznej Polsce*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 1972, nr 2, s. 250-254; K. MODZELEWSKI, *Grody i dwory w gospodarce polskiej monarchii wczesnofeudalnej*, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 1973, nr 1, s. 19-20.

¹⁵ Zob. K. ŁOPATECKI, *Miejskie artykuły wojskowe w nowożytnej Europie – zarys problematyki*, *Miscellanea Historico-Iuridica* 2016, nr 1(15), s. 59-60.

¹⁶ TAMŻE, s. 70.

¹⁷ TAMŻE.

wojsko, zarówno na terenach miast, jak i poza nimi¹⁸. Najbardziej dotkliwe straty ponosiła ludność wiejska w inwentarzu żywym, co wiązało się z zaborem przez żołnierzy różnego rodzaju zwierząt hodowlanych, potrzebnych im jako siły pociągowej (konie i woły)¹⁹, oraz źródła pożywienia (krowy mleczne, cielęta, owce, trzoda chlewna). Poza tym niezdyscyplinowane oddziały wojskowe czyniły również poważne szkody w innych działach gospodarki hodowlanej i rolniczej: spustoszenia pasiek, niszczenie uli, spuszczenie wody ze stawów celem łatwego zdobycia ryb, grabież i niszczenie narzędzi rolniczych, niszczenie zasiewów na polach, w ogrodach, w sadach, poprzez wypasanie i tratowanie końmi, wycinanie zboża, itp.²⁰ Oczywiście dochodziła do tego bezpośrednia i bezpłatna grabież gotowej żywności – również piwa i gorzałki, odzieży i przedmiotów użytku domowego czy zmuszanie do dawania pieniędzy. Dodać również należy, że pobyt wojska na kwaterach łączył się także z niszczeniem sprzętu gospodarstwa domowego, niszczeniem budynków gospodarczych i innych zabudowań – w tym napadami na dwory szlacheckie (np. podpalenia)²¹.

Wszystkie te i inne przykłady nadużyć będących skutkiem kwaterunku i przemarszu wojska, doprowadzały często do dezorganizacji gospodarki wsi, miasteczka lub miasta²², ubożenia ich ludności,

¹⁸ Zob. T. SROGOSZ, *Ekonomiczne i społeczne następstwa przemarszów oraz stacjonowania wojsk własnych na terenie województw łęczyckiego i sieradzkiego*, Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica 1990, nr 37, s. 3-33.

¹⁹ Szerzej zob. A. BOŁDYREW, *Konie pociągowe w Wojsku Polskim w XVI w.*, w: J. Lasota (red.), M. Palczewska (red.), *Animus Belli 2017: Duch wojny. T. 2: Historia sztuki wojennej. Zwierzęta na polu walki*, Warszawa 2017, s. 59-71.

²⁰ Zob. T. SROGOSZ, dz. cyt., s. 4-9.

²¹ TAMŻE, s. 10-24.

²² Zob. Z. ZYGLEWSKI, *Wojsko w Bydgoszczy (XVI w. – 1815 r.)*, w: A.S. Kotowski (red.), S. Sadowski (red.), *Bydgoszcz wojskowa. Szkice z dziejów garnizonu wojskowego od czasów najdawniejszych do współczesności*, Bydgoszcz 2017, s. 45-49; P. GUT, *Szczecinek w dobie wojny trzydziestoletniej. Kwaterunki wojsk cesarskich i szwedzkich w mieście*, Scripta Historica 2019, nr 25, s. 43-60. Por. zestawienie chronologiczne wydatków miasta na zakwaterowanie wojska z lat 1777-1778, Archiwum Narodowe w Krakowie, zespół nr 34, „Expens dla wojska w Kazimierzu lokującego się”, sygn. 835, k. 3-11 (dalej: ANK).

przyczyniały się do spadku produkcji rolniczej, do wzrostu łąnów pustych na danym terenie i opuszczania (uchodzenia) przez ludność wsi²³, w których często odbywały się kwatunki lub przemarsze wojsk, itd. Ludność dotknięta tego rodzaju częstymi nadużyciami ze strony wojska starała się im przeciwstawić w drodze skarg i petycji²⁴.

Dyskusje nad organizacją wojska w dobie Sejmu Czteroletniego dotyczyły również sprawy ich kwatunku i znalazły swoje odbicie w dwóch konstytucjach sejmowych uchwalonych w listopadzie i grudniu 1789 roku: *Komisje wojewódzkie i powiatowe w Wielkim Księstwie Litewskim* oraz *Komisje porządkowe cywilno-wojskowe, województw, ziem i powiatów w Koronie*²⁵. Potrzeba regulacji tej materii wynikała z tego, że „fakt stacjonowania wojska w różnych zakątkach kraju z czasem uwidocznił problem przestrzegania prawa przez żołnierzy czy konieczności zażegnania ewentualnych konfliktów pomiędzy żołnierzami a ludnością cywilną”²⁶.

Zgodnie z postanowieniami tych aktów poszczególne komisje porządkowe zobowiązane zostały rozkwatrować żołnierzy „tak, ażeby wojsko wygodną miało lokację, i mieszkaniec jeden nad drugiego

²³ Szerzej zob. M. KONARSKI, *Legal Issues Related to the Flight of Peasants in Old Poland (14th-19th Century)*, *Review of European and Comparative Law* 2019, nr 3(38), s. 7-32 i przywołaną tam literaturę.

²⁴ Zob. *Petycja szlachty (6 osób) posiadającej tzw. wolne domy w Cieszynie (praes. 30.12.1742) do starosty ziemskiego księstwa cieszyńskiego Karola Franciszka barona Skrbenskiego z Hrziszcie oraz wywód prawny uzasadniający zwolnienie ich domów z obowiązku kwatunku wojska oraz innych ciężarów, 1742*, Książnica Cieszyńska, sygn. SZ DD IX 21/6.

²⁵ Zob. *Volumina Legum*, T. 9, Kraków 1889, s. 136-142, 146-156 (dalej: VL 9).

²⁶ J. GORDZIEJEW, *Wokół genezy administracji lokalnej w Wielkim Księstwie Litewskim: uwagi i propozycje*, *Rocznik Lituanistyczny* 2017, nr 3, s. 188. Por. ustawodawstwo miasta Kalisza z lat osiemdziesiątych XVII wieku w zakresie kwatunku i zwolnień od tego obowiązku: „Pozwolenie Magistratowi ustanowienia Kwatmistrza”, „Ustanowienie Serwisgieltu i Inkwaterunku”, „Rezolucja względem Serwisgieltu zmniejszyć mianego”, „Rezolucja względem murować i budować się oraz reparować mających kamienic i domów wolnych od inkwaterunku”, „Rezolucja w kategorii miasta J.K.M. Kalisza z Synagogą tegoż miasta”, w: A.A. Chodyński (oprac.), *Dawne ustawy miasta Kalisza*, Warszawa 1875, s. 16-17, 65, 66, 70-71, 92.

faworyzowany, ani obciążony nie był²⁷. Poza tym ustalono szczegółowe zasady kwaterunku z jednoczesnym określeniem jego wielkości, rozkładu opału i jego kupna dla kwater w zależności od stopnia wojskowego, przy czym podkreślono, że „kwatery w miejscu lokacji wojska, co rok odmienne być mają, ile możliwości, iżby kolej każdego mieszkańca obeszła”²⁸. Dodatkowo, zwracając uwagę, żeby dolegliwość stacjonowania wojsk nie obciążała mieszkańców danego terenu w zakresie stosunków wymiany handlowej z wojskiem, ustalono, że „aby przez arbitralne miary i wagi między żołnierzem kupującym, a mieszkańcem sprzedającym wzajemne nie działały się pokrzywdzenia, komisja porządkowa województwa, ziemi, czy powiatu” ustali wszędzie jednakowe miary i wagi oznaczając je pieczęcią skarbową i kontrolując ich przestrzeganie²⁹.

2. Obowiązek kwaterunku wojska na ziemiach polskich w okresie zaborów

Po powołaniu do życia Księstwa Warszawskiego³⁰, jedną z najpilniejszych spraw wymagających regulacji dostosowanej do ówczesnych realiów, stała się kwestia kompleksowego unormowania problemu aprowizacji i zakwaterowania wojska, zarówno własnego,

²⁷ VL 9, s. 149.

²⁸ TAMŻE.

²⁹ TAMŻE, s. 150.

³⁰ Szerzej na temat charakteru politycznego i prawnego tego państwa, zob. H. KOŁŁĄTAJ, *Uwagi na teraźniejszym położeniu tej części ziemi polskiej, którą od pokoju tyłżyckiego zaczęto zwać Księstwem Warszawskim*, Lipsk 1810, s. 80-94, 95-112; B. LEŚNODORSKI, *Elementy feudalne i burżuazyjne w ustroju i prawie Księstwa Warszawskiego*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 1951, nr 3, s. 304-332; W. SOBOCIŃSKI, *Księstwo Warszawskie a Cesarstwo Francuskie: zależność faktyczna i prawno-międzynarodowa: rezultaty przeobrażeń wewnętrznych*, *Przegląd Historyczny* 1965, nr 1(56), s. 46-67; M. KALLAS, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*, *Studia Iuridica* 1970, nr 3, s. 20-21; J. CZUBATY, *Księstwo Warszawskie – pierwsze nowoczesne państwo polskie?*, *Kwartalnik Historyczny* 2018, nr 2, s. 365-401; M. KONARSKI, *Publiczne usługi transportowe...*, s. 118-121.

jak i sprzymierzonego³¹. Charakter tego okresu, a więc obfitującego w liczne przemarsze wojsk przez ziemie Księstwa, co spowodowane było napiętą międzynarodową sytuacją polityczną, skutkowało często znacznymi stratami materialnymi, podobnie jak w wiekach poprzednich, i tak już mocno spauperyzowanego i obciążonymi różnego rodzaju obowiązkowymi świadczenia na rzecz wojska, społeczeństwa polskiego³². W tym miejscu można zauważyć, że co do zasady za dostarczanie kwater należało się wynagrodzenie pieniężne (bezpłatne kwatery otrzymywało wojsko jedynie na okres nie dłuższy niż 3 dni)³³, jednakże nieustannie pogarszający się stan finansów Księstwa często utrudniał wynagradzanie właścicieli domów podlegających obowiązkowi kwaterunku, co było też przedmiotem skarg z tego tytułu³⁴.

Wobec powyższego, poczynając już od 1807 roku, rozpoczęto prace nad uregulowaniem obszaru związanego z kwaterunkiem wojsk³⁵. Utworzono w pierw deputację kwaterniczą, której zadaniem było określanie długości stacjonowania poszczególnych oddziałów w domach, zakazano kwaterunku w budynkach szkolnych, oraz zmieniono sposób dotychczasowego finansowania kosztów utrzymania zakwaterowania poprzez ich pokrycie przez solidarną składkę, która

³¹ ANK, zespół nr 678, „Akta dotyczące pobytu armii napoleońskiej w Polsce. Sprawy kwatery, furazu, rekwizycji z lat 1807-1812”, sygn. 656, cały poszyt.

³² Wśród najważniejszych regulacji prawnych związanych z tymi ciężarami, poza obowiązkiem dostarczania kwatery – o czym powiemy za chwilę, należy zaliczyć: dekret z dnia 25 marca 1809 r. o rozłożeniu podatku pod tytułem: pobór osobisty na koszt fortyfikacji, Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, T. 2, nr, 13, s. 25-33 (dalej: DPKW); dekret z dnia 22 maja 1810 r. względem koni i podwód dostarczonych pod transporty i wojskowych, DPKW 2, nr 18, s. 195-212; dekret z dnia 28 lipca 1810 r. w sprawie sposobu dostarczania potrzeb in natura do magazynów, DPKW 2, nr 21, s. 357-367.

³³ Por. M. BACZKOWSKI, *Wojsko a ludność cywilna na przykładzie garnizonu krakowskiego w dobie napoleońskiej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne 2018, nr 4(145), s. 794.

³⁴ Zob. Z. FILIPIAK, dz. cyt., s. 219.

³⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół nr 175, „Rada Stanu i Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego”, sygn. 203, cały poszyt (dalej: AGAD); AGAD, zespół nr 176, „Rada Ministrów Księstwa Warszawskiego”, sygn. 144, cały poszyt.

miała być płacona przez mieszkańców miast, w których ulokowano żołnierzy³⁶.

W dalszej kolejności zwolniono z obowiązku kwaterunku właścicieli nowo wznoszonych domów³⁷, jak i polecono przygotować projekt względem sprawiedliwego rozłożenia ciężarów kwaterunku w stosunku do tych mieszkańców, których szczególna sytuacja materialna lub spowodowana siłą wyższą, nie pozwalała na świadczenie obowiązku kwaterunku³⁸. Ostatecznie, w lipcu 1810 roku, przyjęto dekret regulujący sprawę kwaterunku, który normował szczegółowo podstawy i zasady kwaterunku oraz jego procedurę³⁹. Postanowienia tego dekretu zostały następnie uzupełnione w drodze dwóch dekretów z 1811 roku, które z kolei odnosiły się do budynków zwolnionych z obowiązku kwaterunku⁴⁰ oraz obowiązku przyjmowania przez oficerów wynagrodzenia w formie pieniężnej zamiast kwaterunku⁴¹. Mimo, że w okresie Księstwa Warszawskiego uregulowano, jak zauważaliśmy, kilkakrotnie sprawę kwaterunku wojsk, to jednakże realia i praktyka ówczesnych lat o charakterze *stricte* wojennym,

³⁶ Zob. Z. FILIPIAK, dz. cyt., s. 219-220.

³⁷ Dekret z dnia 24 maja 1808 r. – Uwolnienie od kwaterunku budujących się, DPKW 1, nr 11, s. 259-260.

³⁸ Sesja 398 Rady Stanu Księstwa Warszawskiego z dnia 4 sierpnia 1809 r., *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, T. II, część 2, B. Pawłowski (oprac.), T. Mencil (oprac.), Toruń 1968, s. 126; dekret z dnia 19 grudnia 1810 r. względem ulgi w opłacie uiszczanej Skarbowi publicznemu, DPKW 3, nr 26, s. 125-131.

³⁹ Dekret z dnia 5 lipca 1810 r. – Przepisy względem kwater dla wojskowych, DPKW 2, nr 20, s. 261-270. Szczegółowo procedurę wkraczania oddziału wojska (garnizonu) do miasta, obejmującą m.in. przegląd stanu kwater i obejmowanie miejsc noclegowych w mieście itp., poddaje analizie R. STASIAK, *Kwaterunek wojska napoleońskiego w garnizonach w świetle pamiętników i regulaminów*, w: K. Banaś (red.), P. Budzyński (red.), P. Janicki (red.), R. Stasiak (red.), „A więc wojna!” – Działania militarne i ich kontekst polityczno-prawny, gospodarczy i społeczno-kulturowy na przestrzeni dziejów, Łódź 2017, s. 293-299.

⁴⁰ Dekret z dnia 22 maja 1811 r. względem uwolnienia od obowiązku kwaterunku domów w których znajdują się kasy publiczne, DPKW 3, nr 32, s. 319-320.

⁴¹ Dekret z dnia 9 listopada 1811 r. względem wynagrodzenia w gotowości zamiast kwaterunku, DPKW 3, nr 36, s. 465-466.

doprowadzały do licznych skarg mieszkańców związanych ze zniszczeniami wynikłymi z kwaterunku, nielegalnymi rekwizycjami, uciążliwością w dostarczaniu żywności dla kwaterującego wojska⁴², jak również z brakiem pokrycia rachunków wystawianych z tytułu kwaterunku oficerskiego⁴³.

Po upadku cesarza Napoleona I, a wraz z nim Księstwa Warszawskiego, powołane do życia w 1815 roku na kongresie wiedeńskim Królestwo Polskie⁴⁴, w swojej prawie stuletniej historii ustawodawczej wielokrotnie podejmowało zagadnienia dotyczące kwaterunku wojskowego, stanowiącego w owym czasie powinność samorządu gminnego na potrzeby zarządu wojskowego. Nie sposób przez wzgląd na ramy niniejszej analizy przywołać wszystkich z tych regulacji⁴⁵,

⁴² Zob. N. GĄSIOROWSKA, *Rekwizycje w Księstwie Warszawskim, okupowanym przez Rosję (1813-1815)*, w: *Likwidacja skutków wojny w dziedzinie stosunków prawnych i ekonomicznych w Polsce*, T. 2, Warszawa 1917, s. 105, 107, 110-111; M. BACZKOWSKI, op. cit., s. 795-796. Szerzej na temat organizacji administracji żywności dla wojska w okresie Księstwa Warszawskiego, zob. M. KONARSKI, *Legal Aspects of Organising the Administration of Food for the Army in the Duchy of Warsaw Between 1807 and 1812*, „Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2020, nr 1(17), s. 99-128. Por. ANK, zespol nr 34, „Akta dotyczące kontrybucji oraz kwaterowania wojsk polskich i obcych w Kazimierzu”, sygn. 836, cały poszyt.

⁴³ Zob. Z. FILPIAK, dz. cyt., s. 228; R. STASIAK, dz. cyt., s. 295.

⁴⁴ Przypomnijmy, że Królestwo Polskie miało być złączone z Rosją przez konstytucję w postaci unii dynastycznej. Oznaczało to, że każdorazowy car Rosji miał być jednocześnie królem Polski, zob. art. 1 i 3 ustawy Konstytucyjnej Królestwa Polskiego z dnia 27 listopada 1815 r., *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 1, nr 1, s. 2-3 (dalej: DPKP). Rzecz jasna państwo to miało posiadać ograniczoną suwerenność. W granicach ustalonych w 1815 roku Królestwo Polskie utrzymało się aż do zakończenia I wojny światowej w 1918 r.

⁴⁵ W okresie powstania listopadowego (1830-1831) władze powstańcze na wzór francuski unormowały zagadnienia kwaterunku wojsk. Administracja w oddziałach została podporządkowana Komisji Rządowej Wojny i regulowało ją „Urządzenie administracji i rachuby wewnętrznej korpusu wojska wszelkiej broni”, podpisane przez członków Komitetu Wojskowego z gen. Zajączkiem na czele. Niestety nie jest znana data wydania tego aktu. Postanowienia dotyczące kwaterunku zawarte zostały w rozdziale zatytułowanym „Urządzenie kwaterunku”, zob. H. EILE, *Powstanie listopadowe: Finanse i administracja wojska*, Warszawa 1930, s. 23, 101-102.

wobec czego wskażemy jedynie w tym miejscu, na te najbardziej, w naszej ocenie, znaczące z perspektywy interesującego nas obszaru badawczego.

Przepisy w zakresie powinności kwaterunkowej, czyli dostarczania kwater i pomieszczeń dla wojska, możemy w tym okresie podzielić na kilka rodzajów: a) przepisy o porządku dostarczania kwater i pomieszczeń dla wojska w mieście stołecznym Warszawie i przedmieściu Praga⁴⁶; b) przepisy o porządku dostarczania kwater i pomieszczeń na potrzeby wojska w miastach Królestwa, oprócz Warszawy⁴⁷; c) przepisy o dostarczaniu we wsiach kwater i pomieszczeń

Por. K. KRZYŻEWSKI, *Życie rodzin wojskowych podczas powstania listopadowego*, „Res Historica” 2014, nr 38, s. 114-117.

⁴⁶ Zob. m.in. postanowienie Namiestnika Królewskiego z dnia 3 lutego 1816 r. uwalniające pewną liczbę lat nowo-wznoszone w mieście Warszawie domy od powinności kwaterunkowej; postanowienie Rady Administracyjnej z dnia 12 (24) października 1837 r. określające porządek odbywania powinności kwaterunkowej przez mieszkańców miasta Warszawy i przedmieścia Pragi, i kontrolowania onej; postanowienie Rady Administracyjnej z dnia 21 kwietnia (3 maja) 1864 r. oznaczające na czas stanu wojennego dodatkową opłatę kwaterunkową z domów właścicieli prywatnych w mieście Warszawie; rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych z dnia 26 maja (7 czerwca) 1967 r. rozwijające postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa, którym zatwierdzona została nowa ustawa o powinności kwaterunkowej w mieście Warszawie, *Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego, Część IV, T. 2*, Warszawa 1867, s. 9-19, 43-95, 137-141, 191-197 (dalej jako: ZPAKP).

⁴⁷ Zob. m.in. postanowienie Rady Administracyjnej z dnia 22 września (4 października) 1833 r. urządzające powinność i opłatę kwaterunkową po miastach Królestwa z wyjątkiem miasta Warszawy; decyzja Rady Administracyjnej z dnia 10 (22) września 1841 r. uwalniająca domy prywatne i kas miejskich, chociażby te w części tylko zajęte były na ekspedycje pocztowe, od kwaterunku w naturze, lecz pociągająca też domy do opłaty składki kwaterunkowej; rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 9 (21) sierpnia 1856 r. o dostarczaniu kwater dla wojskowych urlopowanych, celem wyleczenia ran i kontuzji; postanowienie Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskim z dnia 12 (24) maja 1864 r. o kwaterach dla miejscowych Komisji Spraw Włościańskich, ZPAKP IV/2, s. 231-245, 313-317, 387-391, 459-467.

dla wojska, tak stale konsystującego, jak i w marszu będącego⁴⁸; oraz d) przepisy o wzajemnych stosunkach władz miejscowych i mieszkańców z wojskiem, kwaterującym w miastach i we wsiach, o dawaniu żołnierzom przywarku przez gospodarzy kwater, o załatwianiu sporów między gospodarzami i zajmującymi kwatery, i o udzielaniu przez władze cywilne dowódcom komend wojskowych pokwitowań z czasu postoju⁴⁹.

Jeśli idzie o wynagrodzenie za kwatery, to oddzielnie przysługiwały one za same kwatery, oddzielnie zaś za pomieszczenia wojskowe⁵⁰. Rachunki te sporządzał wójt z soltyssem, które po upływie każdego półroczu, były składane wraz z wymaganymi dokumentami, do zarządu powiatowego, który przekazywał je rządowi gubernialnemu w celu

⁴⁸ Zob. m.in. rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 23 lutego (6 marca) 1844 r. zastrzegające aby aresztantów, etapami przechodzących, nie przeznaczano kwater na dniówki i noclegi we wsiach publicznych stacjach etapowych, lecz w tych tylko miastach i wsiach, gdzie istnieją etapy; rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 3 (15) marca 1851 r. uwalniające od kwaterunku wojskowego w naturze we wsiach domy, będące własnością dziedzicznej wylegitymowanej szlachty, z ograniczeniami szczegółowo wskazanymi; ZPAKP IV/2, s. 481-489.

⁴⁹ Zob. m.in. rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego z dnia 24 kwietnia 1833 r. wskazujące wzór do wydawania przez władze miejscowe cywilne wojskom świadectw o spokojnym zachowywaniu się na ostatnich kwaterach; rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 23 marca (4 kwietnia) 1845 r. aby mieszkańcy nie uchylali się od dawania, w miarę swej możliwości, żołnierzom u nich kwaterującym przywarku; rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 2 (14) czerwca 1845 r. zalecające uiszczanie należności za żywność, jaką biorą od mieszkańców wojskowi niższych stopni różnych nazw, przez etapy prowadzeni, oraz wskazujące zasady co do udzielania przez mieszkańców przywarków innym komendom i oddziałom wojskowym, ZPAKP IV/2, s. 497-501, 507-515. Por. Archiwum Państwowe w Łodzi, zespół nr 221, „Akta miasta Łodzi. Wydział Wojskowy”, sygn. 1876, 1877 i 1878, cały poszyt (dalej: APŁ).

⁵⁰ Por. APŁ, zespół nr 221, „Akta miasta Łodzi. Wydział Wojskowy”, sygn. 1879 i 1880, cały poszyt.

ostatecznego rozpatrzenia i wypłaty wynagrodzeń⁵¹. Jak zauważył H. Konic, już w drugiej połowie XIX w. powinność kwaterunkowa rzadko znajdowała zastosowanie we wsiach, co tłumaczyło się brakiem wygód dla wojska w czasie postoju w takich miejscowościach, pozbawionych bardzo często środków niezbędnych do zaspokojenia najbardziej elementarnych potrzeb⁵². Wobec powyższego, powinność kwaterunkowa koncentrowała się głównie w małych miasteczkach, czyli osadach⁵³.

Z kolei w Królestwie Galicji i Lodomerii⁵⁴ ciężar dostarczania kwater dla wojska wynikał z ustawy z dnia 11 czerwca 1879 r. o kwaterunku wojska, która zastąpiła przestarzałe postanowienia kwaterunkowe z dnia 15 maja 1851 roku⁵⁵. Ustawa ta określała szczegółowo rozmiar i sposób dostarczania pomieszczeń i potrzeb ubocznych dla wojska stałego, marynarki wojennej i obrony krajowej w czasie pokoju⁵⁶. Rozróżniła kwaterunek: a) co do czasu: stały albo chwilowy, b) co do sposobu umieszczenia: wspólny albo oddzielny, przy czym

⁵¹ Zob. H. KONIC, *Samorząd gminny w Królestwie Polskim w porównaniu z innymi krajami europejskimi*, Warszawa 1906, s. 183.

⁵² Por. APŁ, zespół nr 221, „Akta miasta Łodzi. Wydział Wojskowy”, sygn. 1875 i 1894, cały poszyt.

⁵³ Zob. H. KONIC, dz. cyt., s. 184.

⁵⁴ Po pierwszym rozbiórce Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Galicja (zwana odtąd oficjalnie Królestwem Galicji i Lodomerii) została przyłączona na podstawie edyktu cesarzowej Marii Teresy Habsburg z 11 września 1772 roku do cesarstwa austriackiego, zob. W. ŁOZIŃSKI, *Galicjana*, Lwów 1872, s. 123-126; M. TYROWICZ (oprac.), *Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów 1772-1849. Wybór tekstów źródłowych*, Kraków-Wrocław 1956, s. 89-90, 91-92. Szerzej na temat sytuacji gospodarczej tej prowincji oraz przeprowadzanych tam reform, zob. M. KONARSKI, *Reforma statusu prawnego chłopów w okresie Powstania krakowskiego 1846 r. na tle porównawczym*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2019, nr 4(30), s. 10-11.

⁵⁵ Zob. *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim obowiązujących z wyciągiem orzeczeń c.k. Trybunału Administracyjnego. Podręcznik dla organów c. k. władz rządowych i władz autonomicznych*. T. 2, J.R. Kasperek (oprac.), Lwów 1884, s. 1633-1634 (dalej: ZUKGIL).

⁵⁶ Obowiązek dostarczania pomieszczeń wraz przynależnościami w czasie wojny wynikał z odrębnych przepisów o świadczeniach wojennych, które posiadały

w zależności od tego rozróżnienia określała, jakie kwatery mają zostać objęte przez wojsko (§ 1-7, § 23). Obowiązek dostarczenia kwater w naturze i dostarczenia potrzeb ubocznych (np. pościeli, światła, opału) ciążył na posiadaczach domów, lub posiadaczach innych nieruchomości mających służyć jako kwatery (§ 8-19, § 26-27). Za dostarczenie pomieszczenia dla podoficerów i innych żołnierzy, nie oficerów, jak i koni, przysługiwało wynagrodzenie dzienne, które pokrywała administracja wojskowa, ustanowione według ustalonej taksy (§ 29-32). Co do zasady sporne sprawy kwaterunkowe załatwiała gminy w poręczonym zakresie działania, natomiast w razie wniesienia zażalenia przeciw osobie wojskowej sprawę rozpatrywała władza powiatowa, zaś w ostatniej instancji Minister Obrony Krajowej (§ 20)⁵⁷.

W trakcie I wojny światowej poszczególne mocarstwa zaangażowane w ten konflikt zbrojny, regulowały sprawy kwaterunku zazwyczaj na podstawie szczególnego ustawodawstwa w zakresie świadczeń rzeczowych w odniesieniu do ciężaru dostarczania pomieszczeń mieszkalnych dla wojska⁵⁸.

charakter *lex specialis* w stosunku do postanowień ustawy kwaterunkowej, zob. *Przepisy dla gmin, tyczące się świadczeń wojennych*, Wiedeń 1896, s. 25-28.

⁵⁷ Zgodnie ze swoim wyrokiem z dnia 2 lipca 1877 r. (L. 902, nr 104) Wiedeński Trybunał Administracyjny uznał, że zażalenia w sprawach kwaterowania wojska wnoszone do niego i mogą być przez niego rozstrzygane, „ponieważ te sprawy nie należą do spraw wspólnych dla obydwóch połów Monarchii”, ZUKGIL, T. 4, s. 3243. Sąd ten kilkakrotnie wypowiadał się w swoim orzecznictwie w sprawach związanych z kwaterunkiem wojskowym. Tytułem przykładu przywołajmy, że w wyroku z dnia 29 stycznia 1886 r. (L. 273, nr 2892) sąd ten stwierdził, że gmina jest obowiązana ponosić koszty adaptacji dostarczonych koszar, zaś w wyroku z dnia 8 maja 1885 r. (L. 1259, nr 2548) Trybunał zwrócił uwagę, że „kwaterunek jest ciężarem cały kraj dotykającym, nie uchyla wcale stosunku władz wojskowych do właścicieli domów i do gmin, które wykonać mają żądania kwaterunkowe w drodze prawnej postanowione. Świadczenia poczynione mogą stanowić dopiero podstawę dla zastrzeżonego rozdziału ciężaru stałego kwaterunku, lecz rozdziału tego zadaniem może być tylko odszkodowanie za nadmierne obciążenie. Władze polityczne (Magistraty) są tylko pośredniczącymi organami między władzami wojskowymi a gminami”, ZUKGIL, T. 6, s. 4029.

⁵⁸ Zob. § 19-20 austriackiej ustawy z dnia 26 grudnia 1912 r. dotyczącej powinności wojennych, która zobowiązywała wszystkich posiadaczy nieruchomości

3. Obowiązek kwaterunku wojska w Polsce po 1918 roku

Pierwsze miesiące i lata odrodzonego państwa polskiego⁵⁹, piętrzyły szereg trudności organizacyjnych, które nie ominęły również instytucji kwaterunku wojskowego. Zresztą problemy związane ze świadczeniami na rzecz obrony państwa po zakończeniu działań I wojny światowej obejmowały oprócz spraw kwaterunkowych, przede wszystkim te związane z nielegalnymi rekwizycjami. Tytułem przykładu w rozkazie nr 167 z dnia 29 listopada 1918 roku Minister Spraw Wojskowych wskazywał, że „przy translokacji oddziałów nie dopuszczać do zabierania i wywożenia ze sobą inwentarza lub materiałów, albowiem nie są one własnością oddziałów, lecz należą do Zarządów, Komisji Kwaterunkowych lokalnych i tylko te mogą nimi rozporządzać”⁶⁰.

Problem musiał być na tyle poważny i powtarzalny, że jeszcze kilka miesięcy później – w rozkazie nr 982 z dnia 10 marca 1919 roku, ustanowiono, że „odpowiedzialnym za zabranie lub nieoddanie nieprawnie ruchomości kwaterunkowe w czasie translokacji oddziałów wojskowych – jest dowódca oddziału, którego w powyżej wzmiankowanych wypadkach pociągać się będzie do odpowiedzialności

do oddania ich do użytku w celach wojskowych, przy czym za używanie nieruchomości przewidziano wynagrodzenie. Natomiast zgodnie z § 21 tej ustawy, do kwaterunku stosowano postanowienia ustawy kwaterunkowej w czasie pokoju, przy czym w razie potrzeby można było zabierać do użytku części nieruchomości wolne od kwaterunku w czasie pokoju, zob. F. STEFCZYK (oprac.), *Świadczenia wojenne: przepisy i praktyka*, Kraków 1915, s. 90-92. Szerzej na temat kwestii stosunku ustawy o świadczeniach wojennych do ustawy kwaterunkowej, zob. *Świadczenia i szkody wojenne. Opinia Komitetu Odbudowy Wsi i Miast w Krakowie*, Kraków 1916, s. 4-10.

⁵⁹ Por. M. KONARSKI, *At the Roots of the Reconstruction of Polish Statehood. A Few Remarks at the Hundreth Anniversary of Regaining Independence (1918-2018). Part Two*, „Teka Komisji Prawniczej OL PAN” 2019, nr 2(12), s. 151-166; TENŹE, *Polskie konstytucje i inne akty prawne fundamentem odrodzonej Polski*, w: H. Stańczyk (red.), K. Kawęcki (red.), *Odrodzona Polska. Koncepcje państwa – wybrane aspekty*, Warszawa 2020, s. 113-153.

⁶⁰ Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych o władzach kwaterunkowych, *Dziennik Rozporządzeń Ministerstwa Spraw Wojskowych* nr 8 z dnia 4 grudnia 1918 r., poz. 187, s. 94-95.

dyscyplinarnej i finansowej”⁶¹. Tak więc środkiem przeciwdziałającym nielegalnemu postępowaniu oddziałów wojskowych stała się odpowiedzialność dowódców wobec podległych im żołnierzy. Z kolei w rozkazy nr 564 z dnia 3 lutego 1919 roku Minister Spraw Wojskowych podkreślał, że „ze względu na anormalne stosunki i brak odpowiednich przepisów byłych władz okupacyjnych nie dadzą się wszędzie zarządzenia co do udzielania kwater na potrzeby wojska przeprowadzić jednolicie i bez pewnych uciążliwości z nimi połączonych”⁶². Jak widzimy więc, sytuacja wymagała pilnej regulacji o charakterze powszechnym.

Nastąpiło to wprawdzie przyjęcia w lutym 1919 roku dekretu w przedmiocie rekwizycji lokali na potrzeby urzędów państwowych⁶³, który przewidywał, że w przypadku braku stosownych pomieszczeń w gmachach państwowych dla wojskowych i cywilnych urzędów państwowych, mogą one zajmować lokale w domach prywatnych ma mocy umowy dobrowolnej lub w drodze rekwizycji urzędowej. W świetle postanowień tego dekretu wysokość opłaty należnej za lokal zarekwizowany oraz w razie koniecznej potrzeby także za eksmisję dotychczasowych lokatorów, następowała w drodze decyzji zarządu okręgowego dóbr państwowych, który zarządzał rekwizycję. Decyzje to mogły zostać zaskarżone w terminie czternastu dni do Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwowych, który orzekał ostatecznie w porozumieniu z zainteresowanym ministrem.

⁶¹ Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych w sprawie odpowiedzialności dowódcy oddziału za ruchomości kwaterunkowe, Dziennik Rozkazów Wojskowych nr 30 z dnia 18 marca 1919 r., poz. 982, s. 769 (dalej: DRW).

⁶² Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych o kwaterach na potrzeby wojska, DRW nr 16 z dnia 13 lutego 1919 r., poz. 563, s. 414. Por. Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych o zarządzeniach kwaterunkowych, DRW nr 17 z dnia 11 lutego 1919 r., poz. 588, s. 433.

⁶³ Dekret w przedmiocie rekwizycji lokali na potrzeby urzędów państwowych, Dz.Pr.P.P. nr 14, poz. 197. Kilka miesięcy później dekret ten został uchylony przez ustawę z dnia 27 listopada 1919 r. o obowiązkach zarządów gmin miejskich dostarczania pomieszczeń, Dz.U. nr 92, poz. 498.

W kolejnych miesiącach przyjęto ustawę, która zobowiązywała zarządy gmin miejskich i wiejskich do dostarczania pomieszczeń dla oficerów, urzędników i duchownych wojskowych⁶⁴, przy czym w razie braku takich w zasobie samorządów, te posiadały prawo do rekwirowania na potrzeby wojska mieszkań osób prywatnych. Pomieszczeń dostarczano na podstawie nakazu kwaterunkowego, wydawanego przez Komendy Placu (dowództwa miast i twierdz), lub organy wojskowe, sprawujące ich funkcje⁶⁵. Tym samym rekwizycji podlegały mieszkania, których właściciele lub użytkownicy byli stale nieobecni, oraz poszczególne pokoje w mieszkaniach liczących ponad cztery pokoje. Pomieszczenia dla oficerów i urzędników wojskowych miały być dostarczone wraz ze znajdującym się w mieszkaniu przepisanim umeblowaniem (również pościelą, naczyniami do mycia, itp.) i ze światłem⁶⁶. Dostarczanie pomieszczeń następowało za wynagrodzeniem, które skarb państwa wypłacał gminom miesięcznie według ustalonych norm w markach polskich.

Następnie poddano regulacji – wraz z innymi rodzajami rzeczowych i osobistych ciężarów ludności na rzecz obrony państwa w razie wybuchu wojny lub z chwilą zarządzenia mobilizacji – świadczenia kwaterunku wojska, które określono jako „odpłatne odstępowanie na

⁶⁴ Ustawa z dnia 8 kwietnia 1919 r. o dostarczaniu mieszkań na potrzeby wojska, Dz.Pr.P.P. nr 31, poz. 262; ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. w przedmiocie przedłużenia mocy obowiązującej ustawy z dnia 3 kwietnia 1919 r. o dostarczaniu mieszkań na potrzeby wojska, Dz.U. nr 37, poz. 211.

⁶⁵ Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie przepisów wykonawczych do ustawy z dnia 8 kwietnia 1919 r. o dostarczaniu mieszkań na potrzeby wojska, M.P. z dnia 21 czerwca 1919 r., nr 13, s. 1.

⁶⁶ Postanowienia ustawy zostały uszczegółowione w kolejnym w tej materii rozporządzeniu Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 11 listopada 1919 r. w przedmiocie przepisów wykonawczych do ustawy z dnia 8 kwietnia 1919 r. o dostarczaniu mieszkań na potrzeby wojska, Dz.U. nr 91, poz. 493. W dalszej kolejności zmieniono to rozporządzenie innym, a mianowicie rozporządzeniem wykonawczym Ministra Spraw Wojskowych i Ministra b. Dzielnicy Pruskiej z dnia 1 lutego 1921 r. do rozporządzenia Rady Obrony Państwa z dnia 22 września 1920 r. o dostarczaniu mieszkań na potrzeby wojska w b. dzielnicy pruskiej, Dz.U. nr 14, poz. 88.

rzecz państwa prawa użytkowania nieruchomości bezpośrednio lub pośrednio dla celów zaopatrzenia armii i obrony państwa⁶⁷.

W świetle postanowień tej ustawy, żądanie świadczeń wojennych, a więc również obowiązku dostarczenia pomieszczeń dla wojska, następowało w drodze nakazów rekwizycyjnych (art. 6), wydawanych przez właściwe urzędy administracyjne na podstawie zapotrzebowań wystawianych przez władze wojskowe (Ministra Spraw Wojskowych i upoważnionych przez niego organów wojskowych)⁶⁸. Wynagrodzenie, co do zasady, następowało niezwłocznie i było wypłacane gotówką po cenach ustalonych przez Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Skarbu i innymi ministerstwami, przy czym w razie niemożności natychmiastowej zapłaty, posiadacze przedmiotów świadczeń otrzymywali kwity rekwizycyjne⁶⁹, z których wypłata była dokonywana przez najbliższego intendenta okręgu generalnego (art. 10)⁷⁰. Jednocześnie przyjęto, że właściciel przedmiotów świadczenia wojennego, a więc również pomieszczeń przewidzianych

⁶⁷ Ustawa z dnia 11 kwietnia 1919 r. o rzeczowych świadczeniach wojennych, Dz.Pr.P.P. nr 32, poz. 264; ustawa z dnia 28 października 1919 r. w sprawie zmiany ustawy o rzeczowych świadczeniach wojennych z dnia 11 kwietnia 1919 r., Dz.U. nr 86, poz. 470; ustawa z dnia 23 kwietnia 1920 r. w przedmiocie przywrócenia mocy obowiązującej i częściowej zmiany ustawy z dnia 11 kwietnia 1919 r. o rzeczowych świadczeniach wojennych, Dz.U. nr 37, poz. 212. Jak podkreśla się w literaturze, po zakończeniu wojny z bolszewikami nie przedłużono mocy obowiązującej ustawy kwaterunkowej z 8 kwietnia 1919 r., co było wynikiem braku sprzyjającej atmosfery wokół spraw kwaterunkowych. Mimo podjęcia prac nad nową regulacją, zaniechano tego i zaczęto przygotowywać nową regulację, dostosowaną do warunków pokojowych, zob. A. PODOLSKA-MEDUCKA, *Od wojny do wojny. System świadczeń wojennych w Polsce w latach 1918-1921*, Warszawa 2011, s. 137-138.

⁶⁸ Celem ostatecznego uregulowania sprawy kompetencji przy rekwizycji na potrzeby wojskowe pomieszczeń i zarządzania nimi, zob. Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych w sprawie kompetencji przy rekwizycji na cele pomieszczeń i zarządzania nimi, DRW nr 13 z dnia 27 kwietnia 1920 r., poz. 314.

⁶⁹ Zob. Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych w sprawie wzoru kwitu rekwizycyjnego, DRW nr 48 z dnia 21 grudnia 1920 r., poz. 1002.

⁷⁰ Por. Rozkaz Dowództwa Okręgu Korpusu nr 8 w sprawie realizacji kwitów rekwizycyjnych, nr 102 z dnia 10 października 1920 r. w sprawie realizacji kwitów rekwizycyjnych, poz. 22, s. 9; Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych w sprawie wypłaty

na kwatery wojskowe, w przypadku jeśli za swoje świadczenie nie otrzymał zapłaty lub czuł się pokrzywdzonym, miał prawo zażalenia w terminie miesięcznym do Okręgowej Komisji Rekwizycyjnej przy Dowództwie Okręgu Wojskowego, a z kolei od tej decyzji służyło również w ciągu miesiąca odwołanie do Głównej Komisji Rekwizycyjnej przy Ministerstwie Spraw Wojskowych (art. 11)⁷¹.

W dniu 24 września 1925 roku weszła w życie ustawa⁷², która obowiązywała ze zmianami do wybuchu II wojny światowej⁷³, a nawet jeszcze kilka lat po jej zakończeniu w warunkach zmienionej już podstawy ustroju prawno-politycznego i społecznego państwa polskiego⁷⁴, bowiem została uchylona dopiero 12 maja 1951 roku⁷⁵.

Pierwsza konstytucja odrodzonej Polski, tzw. Konstytucja Marcowa⁷⁶, stanowiła w art. 91 i 92, że wszyscy obywatele są obowiązani do ponoszenia wszelkich ciężarów i świadczeń publicznych, w tym świadczeń na cele wojskowe, do których zaliczono również obowiązek kwaterunku wojska. Tym samym w świetle wspomnianej przed chwilą ustawy z 15 lipca 1925 roku, zakwaterowanie wojska obejmowało dostarczanie pomieszczeń, potrzebnych do rozmieszczenia i wyszkolenia sił zbrojnych państwa.

rekwizycji pokrytych kwitami nieformalnymi, DRW nr 40 z dnia 3 listopada 1920 r., poz. 868.

⁷¹ Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych w sprawie szacowania szkód wyrządzonych przez wojsko w budynkach prywatnych i wypłata wynagrodzeń, DRW nr 51 z dnia 30 grudnia 1922 r., poz. 708. Por. D. RODZIEWICZ, *Obowiązek świadczeń wojennych w systemie obronnym Polski w latach 1919-1939*, Oświęcim 2017, s. 57-58.

⁷² Ustawa z dnia 15 lipca 1925 r. o zakwaterowaniu wojska w czasie pokoju, Dz.U. nr 97, poz. 681.

⁷³ W ciągu 14 lat obowiązywania tej ustawy ogłoszono 65 aktów wykonawczych do niej, zaś sama ustawa była zmieniana kilkakrotnie.

⁷⁴ Szerzej zob. M. KONARSKI, *Rewolucyjny charakter ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, w: J. Puacz-Olszewska (red.), T. Olejarz (red.), *Współczesne problemy ekonomii, zarządzania i bezpieczeństwa*, Rzeszów 2018, s. 113-149.

⁷⁵ Nastąpiło to za sprawą wejścia w życie ustawy z dnia 27 kwietnia 1951 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych, Dz.U. nr 26, poz. 194.

⁷⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. nr 44, poz. 267. Szerzej zob. M. KONARSKI, *Polskie konstytucje...*, s. 120-130.

Ustawa rozróżniała trzy rodzaje zakwaterowania (stałe, przejściowe i nagłe) wokół których charakteru przedmiotowego i podmiotowego utworzono system zakwaterowania wojska (art. 2) obowiązujący w kolejnych latach w Polsce międzywojennej. Pierwsza kategoria, a więc zakwaterowanie stałe – w siedzibie stałej garnizonu na podstawie stałej dyslokacji pokojowej⁷⁷, w najmniejszym zakresie dotyczyła ze swojej istoty obowiązku kwaterunku jako ciężaru publicznego⁷⁸. Zwrócić jednak należy w tym miejscu uwagę na utworzenie celem pokrycia wydatków związanych z wznoszeniem, utrzymaniem i konserwacją budowli na kwatery stałe dla oficerów i żonatych podoficerów zawodowych, wojskowego funduszu kwaterunkowego (Fundusz Kwaterunku Wojskowego)⁷⁹, który główne swoje dochody czerpał z podatku kwaterunkowego (art. 16), który z kolei pobierany miał być od dnia 1 stycznia 1925 roku przez 7 lat, tj. do dnia 31 grudnia 1931 roku (art. 17)⁸⁰.

Druga kategoria zakwaterowania dotyczyła kwater przejściowych, a więc w razie zmian stałej dyslokacji, tworzenia nowych formacji, koncentracji, ćwiczeń, odkomenderowań, podróży itp. W sytuacji, kiedy na terenie gminy nie było odpowiednich pomieszczeń, zarząd gminy posiadał prawo i obowiązek do zajęcia za wynagrodzeniem pomieszczeń prywatnych, niezbędnych na potrzeby wojska. Jeśli zaś

⁷⁷ Szerzej na temat realiów kwaterunku największego polskiego garnizonu w okresie II RP, zob. A.A. OSTANEK, *Życie codzienne żołnierzy garnizonu lwowskiego w okresie międzywojennym*, „Przegląd Wschodni” 2016, nr 2(54), s. 380, 383-390.

⁷⁸ Zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lipca 1927 r. o wynagrodzeniu za kwatery stałe, dostarczone przez zarządy gminne na podstawie art. 12 ustawy z dnia 15 lipca 1925 r. o zakwaterowaniu wojska w czasie pokoju, Dz.U. nr 71, poz. 623.

⁷⁹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 2 czerwca 1927 r. wydane w porozumieniu z Ministrami: Skarbu, Robót Publicznych i Spraw Wewnętrznych o „Funduszu Kwaterunku Wojskowego”, Dz.U. nr 56, poz. 496. Por. *Domy mieszkalne Funduszu Kwaterunku Wojskowego. Sprawozdanie 1930-1933*, Warszawa 1934, ss. 248.

⁸⁰ Zob. J. MATWIAS, *Reforma podatków od lokali*, „Przegląd Skarbowy” 1926, nr 6, s. 173-176; A. WITKOWSKI, *Podatek od lokali w Polsce międzywojennej do 1936 r.*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2013, nr 19, s. 337-338.

zarząd gminy tego nie czynił, w jej zastępstwie i na jego koszt mogła tego dokonać władza administracyjna I instancji (art. 26). Ostateczne zajęcie następowało na podstawie nakazu rekwizycyjnego zarządu gminy lub władzy administracyjnej I instancji (art. 29), przy czym art. 30 przewidywał, że „należy ciężar kwaterunku rozłożyć, o ile możliwości, równomiernie na powiaty, gminy oraz poszczególnych posiadaczy pomieszczeń”. W tym celu stworzono przez zarządy gmin listy pomieszczeń, które mogą być zajmowane na kwaterunek przejściowy⁸¹. Za dostarczone w powyższy sposób kwatery przejściowe oraz ich urządzenie, opalanie i oświetlanie, posiadacz pomieszczenia otrzymywał od Skarbu Państwa należność na podstawie wydanych poświadczeń przez osoby lub oddziały, które korzystały z kwaterunku, lub na podstawie zaświadczenia urzędów gminnych (art. 32).

Z kolei trzecia kategoria zakwaterowania obejmowała wypadki nagłe, a więc mobilizację, powołanie rezerwistów pod broń oraz wezwanie wojska dla asystencji władzom cywilnym i przy przemarszach wojska. W razie kwaterunku nagłego władze wojskowe zwracały się z żądaniem dostarczenia kwater bezpośrednio do zarządu właściwej gminy, w miarę możliwości, przynajmniej na 24 godziny przed przybyciem oddziału (art. 36). Natomiast w razie niedostarczenia kwater przez zarząd gminy, władze wojskowe zajmowały kwatery przy współudziale władz administracyjnych, i w razie potrzeby, mogły dokonywać na ten cel zajęć pomieszczeń prywatnych (art. 37). Podkreślić jednak należy, że zajęcie pomieszczeń na kwaterunek nagły, nie przekraczający trzech dni, było bezpłatne⁸², zaś w tym czasie

⁸¹ Załączniki do ustawy zwierały szczegółowe postanowienia co do poszczególnych trzech kategorii zakwaterowania obejmujące: wymiar kwater i ich warunki higieniczne, urządzenie kwater szeregowych, zakwaterowanie koni i innych zwierząt, władz i dowództw oraz zakładów wojskowych, więzień, szpitali oraz zakładów leczniczych. Por. rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 2 sierpnia 1935 r. w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych i Skarbu o rozmiarach osobnych kwater stałych i opłatach za nie, Dz.U. nr 63, poz. 399.

⁸² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 listopada 1927 r. o należnościach za dostarczane wojsku kwatery przejściowe i nagłe oraz za ich urządzenie, opalanie i oświetlanie, Dz.U. nr 113, poz. 957.

pomieszczenia wolne były od podatku kwaterunkowego (art. 40). Z kolei za szkody powstałe w budynkach zajętych na kwatery wojskowe, z wyjątkiem szkód z udowodnionej winy posiadacza mieszkania i z wyjątkiem szkód, wynikłych z wypadku, nie związanym z zajmowaniem kwatery, odpowiadał Skarb Państwa, któremu przysługiwało prawo regresu do osób, które wyrządziły szkodę (art. 44).

W sytuacji napięcia na arenie międzynarodowej i zbliżającego się konfliktu zbrojnego, w lipcu 1939 roku Prezydent RP ogłosił dekret zmieniający część postanowień ustawy kwaterunkowej z 1925 roku⁸³. Zmiany ustawy przewidziane postanowieniami dekretu odnosiły się w dużej mierze do sytuacji związanych z kwaterunkiem właśnie w czasie wojny i mobilizacji lub zwiększenia stanu liczebnego Sił Zbrojnych (art. 2). Zresztą art. 28 dekretu wprost stanowił, że w tych sytuacjach, gdy wymaga tego interes obrony państwa, podstawę do przejściowego zakwaterowania oddziału wojskowego lub poszczególnych żołnierzy stanowić miał sam fakt istnienia wskazanych stanów. Jak słusznie zauważył D. Rodziewicz, postanowienia dekretu „jednoznacznie określały prawo jednostek organizacyjnych sił zbrojnych do swobodnego decydowania o ilości i jakości zajmowanych kwater”⁸⁴.

Pomieszczenia prywatne mogły być odtąd zajmowane na kwatery przejściowe na okres od 3 do 6 miesięcy, przy czym termin ten nie obowiązywał w razie wojny i mobilizacji. Co więcej, wynagrodzenie za kwaterę przejściową, w razie ogłoszenia powyższych stanów, należało się począwszy od czwartej doby zakwaterowania (art. 32). Zgodnie zaś z art. 41 dekretu, przeciw nakazowi kwaterunkowemu o zajęciu pomieszczenia służyło prawo odwołania się w ciągu siedmiu dni do właściwej władzy odwoławczej, której decyzje były ostateczne.

⁸³ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 28 lipca 1939 r. o zmianie ustawy o zakwaterowaniu wojska w czasie pokoju, Dz.U. nr 69, poz. 461; Obwieszczenie Ministra Spraw Wojskowych z dnia 2 sierpnia 1939 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zakwaterowaniu wojska i marynarki wojennej, Dz.U. nr 82, poz. 531.

⁸⁴ D. RODZIEWICZ, dz. cyt., s. 58.

Zakończenie

Konkludując powyższą analizę, należy podkreślić, że instytucja kwaterunku wojskowego, mimo swojej wielowiekowej tradycji, dopiero wraz z nowożytnymi instytucjami prawnymi, które na ziemiach polskich pojawiły się wraz z francuskimi wzorcami organizacji administracji wojskowej w okresie Księstwa Warszawskiego, utrwaliła zorganizowane sposoby i metody dostarczania pomieszczeń dla wojska. Jak zauważyliśmy z ciężarem publicznym dostarczania pomieszczeń dla wojska wiązały się przez wieki liczne nadużycia ze strony kwaterującego wojska, co zważając na charakter konfliktów zbrojnych toczonych przez człowieka na przestrzeni wieków, jak i samą jego naturę, w żaden sposób wydaje się, że nigdy całkowicie nie wyeliminuje zachowań tego rodzaju. Wyłącznie więc na dowództwie wojskowym i jego kwalifikacjach organizacyjnych, ale i moralnych, spoczywa zadanie powstrzymania przed nadużyciami kwaterujących oddziałów wojska.

Pamiętać poza tym należy, że obowiązek dostarczania kwater wojskowych, stanowiący jeden z najbardziej uciążliwych ciężarów publicznych na rzecz obrony państwa, stanowił i wciąż stanowi w swojej istocie ingerencję w prawo własności (i inne prawa rzeczowe) jako prawo podmiotowe⁸⁵. Wskazać należy chociaż w tym miejscu na instytucję wywłaszczenia na potrzeby wojskowe⁸⁶, która była często stosowana w przeszłości, szczególnie w międzywojennej Polsce. W okresie tym w drodze zarządzeń Prezydenta RP, stałemu lub czasowemu przymusowemu wywłaszczeniu na rzecz Skarbu Pań-

⁸⁵ Zob. M. ZDYB, *Administracyjnoprawne ograniczenia praw rzeczowych*, w: R. Hauser, (red.), Z. Niewiadomski (red.), A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*. T. 7: Prawo administracyjne materialne, Warszawa 2012, s. 540-548, 591-602.

⁸⁶ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 4 marca 1932 r. w sprawie wywłaszczenia gruntu w Wołkowysku na potrzeby wojskowe, M.P. nr 59, poz. 69; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 września 1932 r. w sprawie czasowego zajęcia gruntu w Łodzi na potrzeby wojskowe, M.P. nr 223, poz. 255; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 31 grudnia 1932 r. w sprawie wywłaszczenia gruntu w Suwałkach na potrzeby wojskowe, M.P. nr 8, poz. 7.

stwa, uległy liczne nieruchomości, które zostały wykorzystane dla różnych wskazanych szczegółowo celów wojskowych: kwaterunku wojska⁸⁷, rozbudowy koszar⁸⁸, ćwiczeń wojskowych⁸⁹, czy na cele lotnisk wojskowych⁹⁰.

Tytułem podsumowania stwierdzić wreszcie należy, że instytucja kwaterunku wojska na ziemiach polskich jako ciężaru publicznego, kształtowała w dostosowaniu do dynamiki i realiów toczonych na niej działań militarnych. W okresie przedrozbiorowym liczne regulacje w zakresie kwaterunku wojska nie posiadały charakteru jednolitego i siłą rzeczy powiązane były z feudalną strukturą ówczesnego państwa polskiego. Kiedy zaś nowożytna myśl organizacyjna i administracyjna w zakresie wojskowości, w tym kwaterunku, wykuwała swoje

⁸⁷ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 sierpnia 1930 r. w sprawie wywłaszczenia gruntu z majątku Rybiszki w Wilnie na cele zakwaterowania wojska, M.P. nr 197, poz. 281; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 października 1931 o zmianie zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 marca 1930 r. w sprawie wywłaszczenia gruntów na cele zakwaterowania wojska w Stawach pod Dęblinem, M.P. nr 235, poz. 321; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 maja 1932 r. w sprawie wywłaszczenia gruntów w Wilnie na cele zakwaterowania wojska, M.P. nr 117, poz. 147; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 listopada 1933 r. w sprawie wywłaszczenia gruntu w Lidzie na cele zakwaterowania wojska., M.P. nr 262, poz. 289.

⁸⁸ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 2 sierpnia 1933 r. w sprawie wywłaszczenia gruntów w Brześciu n. Bugiem na rzecz Skarbu Państwa pod rozbudowę koszar 35 pułku piechoty, M.P. nr 179, poz. 215.

⁸⁹ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 4 listopada 1927 r. o wywłaszczeniu nieruchomości w Będzinie na plac ćwiczeń wojskowych, Dz.U. nr 100, poz. 864; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8 lutego 1930 r. w sprawie czasowego przymusowego zajęcia gruntu pod strzelnicę garnizonu Garwolin, M.P. nr 39, poz. 66; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 czerwca 1930 r. w sprawie czasowego zajęcia gruntu pod strzelnicę i plac ćwiczeń garnizonu Pułtusk, M.P. nr 151, poz. 228; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 września 1930 r. o wywłaszczeniu gruntów pod plac ćwiczeń i strzelnicę dla garnizonu Wilno, M.P. nr 232, poz. 316.

⁹⁰ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 grudnia 1927 r. w sprawie wywłaszczenia terenów dla potrzeb lotniska w Dęblinie, M.P. nr 116, poz. 984; Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 listopada 1933 r. w sprawie wywłaszczenia gruntów dla lotniska w Małaszewiczach, M.P. nr 261, poz. 286.

rozwiązania narodowe, Polski w tym czasie, jak wiadomo, na mapie świata nie było. Wobec tego też rozwiązania instytucjonalne przyjęte przez polskiego prawodawcę w okresie międzywojennym w zakresie zakwaterowania wojska silnie nawiązywały do rozwiązań prawnych byłych państw zaborczych oraz wzorów francuskich.

The development of the institution of military quartering as a public burdens for the defence of the State Polish soil until 1939

Among the many public burdens of a personal or financial nature for the defence of the State that existed in the distant past, one of the oldest and most burdensome is the obligation to provide quarters for the army. This burden was characterised by the fact that the inhabitants of villages, and then of settlements and towns, were forced to provide quarters for the army, As a rule, their owners receiving a certain amount of remuneration, which, however, was often disproportionately low compared to the damage caused by the army to the property providing the quarters. Therefore, the biggest problem with this institution was, for a long time, the one relating to the numerous robberies and destruction carried out by military units. This article is a synthetic analysis of the development of the institution of military quartering on Polish soil from the earliest times, through the period of partitions and the rebirth of Poland in the interwar period, to the outbreak of World War II.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo administracyjne; obciążenia publiczne; kwaterowanie wojskowe; Księstwo Warszawskie; Królestwo Polskie; II Rzeczpospolita

KEYWORDS: administrative law; public burdens; military quartering; Duchy of Warsaw; Kingdom of Poland; Second Polish Republic

NOTA O AUTORZE

DR MARCIN KONARSKI – adiunkt, Instytut Nauk Prawnych, Administracji i Bezpieczeństwa, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie. Autor jest m.in. członkiem Komisji Prawniczej Polskiej Akademii Nauk Oddział w Lublinie i członkiem-współpracownikiem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego oraz autorem publikacji z zakresu historii państwa i prawa, prawa administracyjnego oraz polityki legislacyjnej.